

Nijolė LAURINKIENĖ

BALTŲ IR SLAVŲ MITOLOGIJOS KONTŪRAI

Nikolai Mikhailov. Baltische und slawische Mythologie: Ausgewählte Artikel. – Madrid: Editorial Actas, 1998. – 165 p.

Baltų mitologija pripažįstama reikšminga moksliniams tyrimams ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Užsienio mokslininkai ja daugiausia domisi kaip vertinga duomenų baze rekonstruojant indoeuropiečių archajinę kultūrą, atkuriant jos hipotetinį modelį. Be to, baltų mitologijos informacija pasiremiama ir kaip atspindinčia indoeuropiečių kontinuumo raidą, jo skaidymosi, irimo procesą, lokalinių tradicijų formavimosi reiškinių. Kaip žinoma, prieš atsirandant baltų gentims egzistavo tam tikras nuo indoeuropiečių atskilęs dialektų ir kultūrinių tradicijų konglomeratas, iš kurio susiformavo baltai ir slavai. Tad baltų ir slavų giminystė yra akivaizdi, tyrinėta kalbininkų, istorikų, etnologų. Tačiau ne viskas ir ne visapusiškai šioje srityje iki šiol yra atskleista. Todėl tikrai aktuali atrodo neseniai Madride išleista Nikolajaus Mikhailovo knyga „Baltų ir slavų mitologija“. Autorius – jaunas rusų mokslininkas, gyvenantis Italijoje ir dirbantis Pizos universitete. Jo pavardė mums žinoma kaip baltistikos žurnalo *Res Balticae*, leidžiamo Italijoje, vieno iš redaktorių (greta Pietro U. Dini'o).

Knyga „Baltų ir slavų mitologija“ yra Mikhailovo straipsnių, parašytų 1994–1997 m., rinkinys. Kai kurie iš jų jau buvo publikuoti, o šiame leidinyje jie patobulinti, pakoreguoti. Čia pateikiami teorinio pobūdžio straipsniai, kuriuose dėstomos bendriausios prielaidos, aiškinamos esminės sąvokos, susijusios su pasirinkta tema, taip pat yra ir konkrečių mitų fragmentų tyrinėjimų.

Autorius apibrėžia pagrindinių vartojamų koncepcijų reikšmes ir ribas. Visų pirma aptariama sąvoka, nusakanti patį darbo objektą – baltų ir slavų mitologiją. Aiškindamas žodžio *mitologija* reikšmes, Mikhailovas aptaria jo dviprasmiškumą, o tai yra nemenkas termino, esančio mokslinėje apyvartoje, trūkumas. Pažymima, kad ši sąvoka yra nelabai pavykęs *terminus technicus*. Etimologiniu požiūriu žodis *mitologija* turėtų žymėti mokslinę discipliną, kuri tiria mitus. Tačiau tradiciškai šiuo terminu dažniau pavadinama įvairiausios informacijos apie senąją religiją visuma, taip pat ir pakitę, modifikuoti liaudies kultūros duomenys. Autorius teigia vartosiąs terminą *mitologija* antrąja, tradicine prasme, suvokdamas tai kaip pago-

niškąją religiją ir įvairias jos realizacijas vėlesniais laikais (p. 11).

Knygoje primenama nuo seno egzistavusi, tačiau dar ir dabar pasireiškianti tendencija mitologijos tyrinėjimus laikyti tam tikros rūšies fikcija („Science fiction“). Taip yra dėl sąvokos neapibrėžtumo, daugybės neprofesionalių, diletantiškų darbų apie mitologiją, taip pat ir dėl baltų bei slavų mitologijos šaltinių, kurie esą epizodiški, ne visada patikimi, pobūdžio. Vis dėlto kad ir gausu neteisingų žinių apie baltų ir slavų mitologiją, autorius konstatuoja buvus reliatyviai išplėtotą – greičiausiai politeistinę – religiją su žyniais, pranašais, tam tikrais ritualais ir ceremonijomis. Tai įrodą ne tik rašytiniai šaltiniai, tautosaka, bet ir archeologiniai duomenys.

Toliau aptardamas „baltų-slavų mitologijos“ sąvoką, N. Mikhailovas pažymi, kad ji yra susijusi su ilgalaikiais baltų ir slavų tarpusavio santykiais. Manoma, kad buvęs tam tikras bendros baltų ir slavų egzistencijos laikotarpis. Radikalus, visų pirma kultūrinis baltų ir slavų atsiskyrimas, anot Vladimiro Toporovo, įvykęs V–VI–VII a. po Kr. Šis datavimas Mikhailovui atrodo kiek vėlyvas.

Įtikinamesnė jam atrodo Vytauto Mažiulio pozicija, pagal kurią slavų ir baltų dialektų diferenciacija galėjusi vykti V a. pr. Kr. (p. 21). Vis dėlto reikėtų patikslinti, kad Mažiulis baltų ir slavų atskyrimo epocha laikė kur kas ilgesnį laikotarpį: nuo V a. pr. Kr. maždaug iki III a. po Kr. Tuo metu išsikristalizavo atskiros periferinių baltų prokalbės ir galutinai susiformavo slavų prokalbė¹. Beje, slavų prokalbė Toporovo laikyta tam tikromis periferinio baltų prokalbės arealo šnektoimis². Tad Mažiulio nurodytu periodu baltai ir slavai pradėjo skaidytis į atskirus dialektus, kurie tuo metu dar buvo tarpusavyje susiję. Akivaizdesnis baltų ir slavų atotrūkis galėjo reikštis VI–VII a. po Kr., kai prasidėjo didžioji slavų migracija. Mikhaïlovas pripažįsta, kad gana ilgą laikotarpį – nuo V a. pr. Kr. iki V a. po Kr. visa baltų–slavų sistema pamažu judėjo ir diferencijavosi į pavienes tradicijas.

Aptardamas dabartinę padėtį baltų mitologijos tyrinėjimų srityje, Mikhaïlovas akcentuoja rašytinių šaltinių svarbą. Iki šiol daugiausia remtasi Wilhelmo Mannhardto, Antonio Mierzyńskio, paskelbusių nemažą dalį baltų istorinių šaltinių, veikalais. 1996 m. išėjo Norberto Vėliaus sudarytų „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ I tomas. Šį leidinį Mikhaïlovas laiko itin reikšmingu, atvėrusiu naują epochą baltų mitologinės tradicijos tyrinėjime.

Autorių stebina tai, kad Vakaruose baltų mitologijos studijose per mažai atsižvelgiama į baltų kalbų, tradicinės kultūros duomenis ir į lietuvių bei latvių tos srities tyrinėjimus. Į šią situaciją Mikhaïlovas pagrįstai atkreipė

dėmesį. Turbūt svarbiausia priežastis yra ta, kad per mažai publikuojama aukšto mokslinio lygio baltistikos darbų užsienio kalbomis. Reikia manyti, ateityje bus rodoma daugiau iniciatyvos skelbiant baltistikos straipsnius, studijas tarptautiniuose užsienyje leidžiamuose leidiniuose, dalyvaujant tarptautinėse konferencijose.

Kiti Mikhaïlovo knygoje pateikiami straipsniai yra skirti siauresnėms, specifinėms baltistikos ir slavistikos problemoms. Aiškinamasi šaknies **nav-*/**nov-* paplitimo baltų ir slavų kalbose pobūdis ir ryšys su mitiniais, visų pirma mirties, vaizdiniais: sen. rusų *navje*, *navь* ‚mirties demonai‘, lietuvių *navikaulis* ‚navikas‘, latvių *Nāves māte* ‚mirties motina‘. Autorius mano, kad indoeuropiečių kilmės šaknis **nav-*/**nov-* egzistavo abiejose baltų grupėse ir turėjo sakralią, su mirtimi susijusią reikšmę. Slavų kalbose šaknis **nav-* anksčiau nei baltų kalbose buvo susieta su įvairių mirties dvasių vardais. Vis dėlto labiau paplitusi, būdingesnė šaknis mirties vaizdiniais reikšti baltų ir slavų kalbose buvo **vel-*/**vol-*.

Viename iš straipsnių Mikhaïlovas analizuoja mums mažiau žinomą baltų mitologijos šaltinį – Christiano Knauthe's 1767 m. Gerlice išleistą veikalą „Derer Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte“. Knauthe buvo evangelikų pastorius, gimęs ir nemažą gyvenimo dalį praleidęs Gerlice. Minėtoje knygoje apibūdinama Lužicos sorbų aukštaičių ikirikščioniška religija, pateikiamas Vakarų slavų (polabų) kilmės panteonas, į kurį įtraukta keletas baltų dievų. Šioje sorbų pagonybę charakteri-

zuojančioje dalyje Knauthe panaudojo Abrahamo Frenzelio ir jo brolio Michaelio veikalus.

Frenzelis žinomas kaip tyrinėtojas, kuris sorbų mitologinę tradiciją gerai pažino ir pats ją aprašė, tiesa, remdamasis ir kai kurių kitų autorių kūriniais. Knauthe's įsitikinimu (panašios nuomonės buvo ir A. Frenzelis), „prūsai ir sembai“ (*Pruzi und Sembi*) laikytini slavais. Matyt, dėl to ir pateko kai kurie prūsų dievai (*Protimpus*, *Occopirrus*, *Antympus* ir kt.) į slavų panteoną. Beje, įdomu tai, kad *Occopirrus* čia interpretuojamas kaip griaustinio dievas: *der die Donnerkeile bereite, und damit einschlage* („tas, kuris griaustinio kulka / pleištus padaro ir jomis trenkia“) (p. 95).

Savo tyrinėjimuose Mikhaïlovas nemaža dėmesio skiria Pietų slavų mitologijai. Straipsnyje apie slovėnų mitinį personažą *Kresnik*, kuris interpretuojamas kaip griaustinio dievas, mėginama surasti pagrindinio mito (griausmavaldžio ir jo chtoniškojo priešininko) atitikmenų Pietų slavų mitologijoje. Mitinė figūra *Kresnik* (*Krsnik*) žinoma tik Slovėnijoje ir iš dalies kroatiškoje Istrijoje bei Dalmatijoje. Šis personažas, kaip ir jo analogai, kovoja su gyvatės ar drakono pavidalo būtybe: *Kača* (gyvatė), *kačji kralj* (gyvačių karalius), *pózoj* (drakonas) ir kt.

Vardo *Kresnik* etimologija siejama su kamienu (*kresat'*, *kresiv* ir kt.) (p. 116), kuris reiškė ugnį, taip pat ir gyvatę. Su ugnimi ir gyvate turi ryšį griaustinio dievas daugelio tautų mitologijose, tarp jų ir lietuvių. Beje, pats slovėnų *Kresnik* kartais apibūdinamas kaip dangiškos ugnies – saulės

herojus. Mikhaiovas pažymi, kad viena iš Kresniko konflikto su priešininku priežasčių yra pagrobimas naminių gyvulių ar šio dievo žmonos, sesers. Panašiai Perkūno ir velnio nesutarimas aiškinamas lietuvių tautosakoje.

Mikhaiovas pažymi, kad tos pačios šaknies žodį kaip kad čia analizuotas (*Kresnik*) turi prūsai: *kresze*. Manoma, kad jį prūsai yra gavę iš slavų. Kaip liudija istoriniai šaltiniai, žodis *kresze* buvo vartojamas šventės prasme. Slovėnų žodis *kres* reiškė šventę ir ritualą, susijusius su saulėgrąža ir griaustinio dievo figūra. Tuo remdamasis Mikhaiovas siūlo prielaidą, kad ir prūsų *kresze* galėjusi būti saulėgrąžos šventė, turėjusi ryšį su griausmavaldžiu (p. 147).

Mikhaилоvo knyga „Baltų ir slavų mitologija“ reikšminga tuo, kad joje į baltų mitologiją pažvelgta ne kaip į lokalinę tradiciją, ne kaip į izoliuotą statišką reiškinių, o gana plačiai siejant ją su giminiška slavų tradicija ir hipotetiškai mėginant suvokti senosios kultūros bendrumo etapą. Siekta bent apytiksliai apibrėžti to etapo ribas ir bendriausius bruožus. Knygoje svarstomos aktualios baltų mitologijos tyrimo problemos, šios mokslo srities padėtis ir artimiausi tikslai, žvelgiant į tai iš šalies, iš tam tikros perspektyvos, kai smulkmenos nublinksta, o objektyviai išryškėjančios vertybės tampa reikšmingos. ■

Gauta paminėti

Irena Aleksaitė. Režisierius Romualdas Juknevičius. – [Vilnius:] *baltos lankos*, [1998]. – 364 p.: iliustr.

Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) 1835–1902. Orędownik pojednania litewskopolskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1998. – 68 p.: iliustr.

Straipsnių rinkinys apie Seinų vyskupo A. Baranausko religinę ir pasaulietinę veiklą.



John Boardman. Graikų menas. – [Vilnius:] R. Paknio leidykla, [1998]. – 304 p.: 302 iliustr. (Švietimas Lietuvos ateičiai)

Darbai ir dienos / Acta et commentationes Universitatis Vytauti Magni. 7 (16). – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998. – 362 p.

Artūras Dubonis. Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998. – 170 p.: 4 paveiksl. 600 egz.

Europos mentaliteto istorija: Pagrindinių temų apybraižos / sudarytojas Peter Dinzeltbacher. – [Vilnius:] *aidai*, 1998. – 590 p.: iliustr. (Švietimas Lietuvos ateičiai)

Michel Foucault. Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas / Iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus. – [Vilnius:] *baltos lankos*, [1998]. – 366 p. + 22 iliustr. p. (Atviros Lietuvos knyga)

Witold Gombrowicz. Dienoraštis. 1953–1956. [T.]1. – Vilnius: Vyturys, 1998. – 384 p. (Atviros Lietuvos knyga)

Vytautas Jogėla. Vilniaus Romos Katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: organizacija ir veikla / Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 14. – Vilnius: Eugrimas, 1997. – 240 p.: iliustr. 1000 egz.

Jonas Juškaitis. Lyra ant gluosnio: Straipsniai, pokalbiai ir kita. – [Vilnius:] *Aidai*, 1998. – 520 p.: iliustr.

Česlovas Kavaliauskas. Tarp fizikos ir teologijos: Rinktiniai straipsniai ir pokalbiai. – [Vilnius:] *Aidai*, 1998. – 312 p.: iliustr.

Regina Lankaitytė. Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997. – 302 p.: iliustr. 1100 egz.

Lietuvių katalikų mokslo akademija. Metraštis. [T.] XII. – Vilnius: Katalikų akademija, 1998. – 536 p.: faksimil. 350 egz.

Pateiktos dviejų Katalikų Bažnyčios sukakčių apžvalgos: Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos 25-ųjų ir Lietuvos Brastos bažnytinės unijos 400-ųjų metinių.

¹ Vytautas Mažiulis, Vakarų, rytų ir Dnepro baltai // Lietuvos etnogenezė. V., 1987, p. 85.

² В.Н. Топоров, К проблеме балто-славянских языковых отношений // Краткие сообщения Института славяноведения. 1961, Т. 33-34, p. 213.